

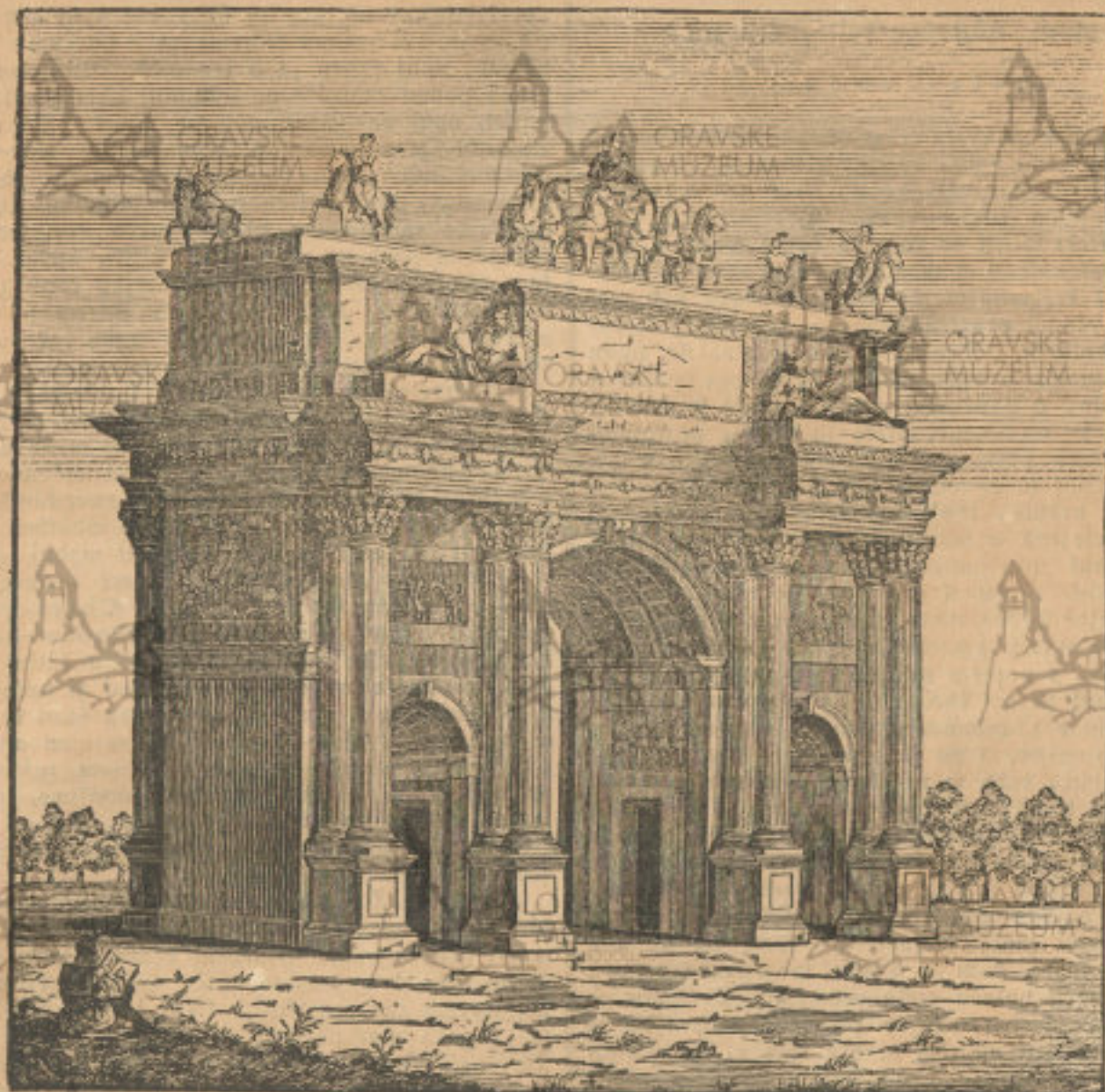
S w ě t o z o r,

nehaciněgšj spis obrázkowš f rozšírenj užitečných známostj
pro Čechy, Morawany a Slováky.

Číslo 55.

Wychází každou sobotu.

1854.

Oblauk pokoge w Mediolaně.

Hlavnj město Lombardie truginy a co do we-
stosti a hodnoty druhé město rakaušské říše, Medio-
lan, zawjrá w sobě hognoty wzácných památek z roz-
ličných wěků a stoletj. Z dáwnj klasické starobyl-
sti sice jen některé kusy zbytky římského stawitelství
zhaubě času odolaly, mezi nimiž tak řečený sloup
Pis. Wawřince přednj místo zaujímá; ale ze střed-
ního wěku nalezaji se w něm některá podiwu hodná
stavenj, překrásnj palácowé z posledního stoletj, a
některé wytečné budowy z těchto tří desjřetj náš-
ho wěku.

Mezi památkami nowěgšjho stawitelství, kteréž
w Mediolanu za panowánj Napoleona buďto skuteč-
ně wystaweny, anebo aspoň započaty byly, newět-
šjho uwáženi zasluhuje tak nazwaný oblauk Sem-
plonský (Arco del Sempione), stojecj wedle pro-
straniny te cwičení woginůw určené a gménem Bona-
partowým (Forum Bonaparte) wyznačené. Wítěz-
slawný tento oblauk geč wyrawbu dšlo římské welis-
tosti, nesmýrně welitými slawp a nádhernými fien-
bami, spanilým průčelím, krásnými římsami a rez-
bami w polowypuště práci ozdobené, na gehož wy-

sofisticko-šarlatánské slavení, t. čtvero gezebů, výborně vypracovaných a uměle rozpoloženy, umyšleno gest. Mělník Napoleonovo bylo vystaviti velikolepý tento obřad na památku a tu zvěčnění slávy svého francouzského vojáka, tolikými válkami a vítězstvími proslulého, a však započaté dílo za panování Francouzů v těch krájinách skončeno nebylo. Teprve léta 1829 obřad ten povelením císaře a krále Prusska I. dokonán a obřadních Mediolanů co obřad pologe památky našeho nehmilovanějšího mocnáře zasvěcen byl.

Nádnosti nástroje mji, čili nic?

(P o f r a č o w á n í.)

Než gesté Londýncům voda přede dvě a do domu vedena byla, bývali přinuceni, gi z městských studnic a raur diti nositi, které gen nedokonalým mechanickým strojem byly. Vodomety (Spring-röhren), které wodu do každého domu vedau, glau mnohem dokonalějším mechanickým strojem a náležen, však bez masinerie, která by wodu nad wodorovnou plochu pramene wynesla, nebylaby oné dokonalosti dosáhla. Tenkrát kdy obywatele swau wodu ze studnic a raur wynášeli, mnoho práce a času to stálo, a poněwadž u veliké lidstvé společnosti vždy lidé se nacházeli, které za penzje pracovali nedli, tu tedy přemnoho osob nošením vody se zabýwalo. Bige to w oči, že takových wodonosců wíce potřebj nebylo, kdy ona řeka byla wykopaná, trauby proloženy a masiny w chod uwezeny. Tak si Londýncané 200 gallónů wody za 2 trognisly obstarati mohli, tu by si zagiř ne po wědrách, za 2 trognisly každé wědro, nošicem z pramene byli dali nositi. Dniby ušlo, z paubě lásky k upotřebení lidstvé ruční práce, i později takouto wěc zaplowati byli chtěli, kterauž za tak laciný penzj mji mohli. Kdyby se oni snad z blubných pogemů o masinách někdy byli dali zawěsti, i po zawedení oné řeky wodonosců upotřebiti, tudy se negebni i s gebnau gallónau wody denně msto 200 uspokojiti, aneb, kdyby byli wíce spotřebowali, nemstale wodonoscům obwykšau mzdu platíce přemnoha giných pohodli a potřeb za to se obřeknanti byli museli. Bylby geben díl strawu, šatstwa a wsiwa museli ožeti, gežby si uspokojením na wodě byli mohli zapatriti. Dvě st gallónů wody pro každý dům a s ním spojenau čistotu a zdravou obdržeti byloby zcela nemožné. Počtagie po 2 trogniejch gallón, cožby při té vzdálenosti, že které se přiwážeti musela, nebylo mnoho, byla by zagiř tatáž zářoba wody aš 9,000,000 liber šterl. ročně stála, a byloby to při 2 šil. mzdy, wíce než polowici nynějších Londýnců, aneb 800,000 lidj, tedy čtyřkráte wíce silných lidj zaneprázňowalo, nežlby gich msto předchówawalo. A tedy opatření takoweto zářoby nebyla by ani řeč býti mohla.

Každému domu gen gebný gallón msto 200 w této ceně obstarati 12,000 lidů by požadowalo. Z toho giž patrno, že i tento počet k takowému cíli by se odhodlati nemohl, poněwadž, kdyby se Londýneginál, nežli pracným wodu přiwážení lidstwmirskými byl mohl obstarati, ani dwadřaty díl své nynější velikosti by dosáhanti byl nemohl, gesté ani dwadřaty díl by byl woda nemohl opatriti býti, a tomu by bylo 600 nosců zadosť mnoho.

Tento od spisowatele udaný příklad tím wětší zásluhge pozornosti, gelikož mezi hlawnostmi, gichž se lid léta 1830 dopustil, i ta se nalezala, že se počet wodonosců spogil, by pohrůžkami rozšířowánj blahodatných wodobodů, gichž měšťané hlawného města ode dáwných stoletj požiwali, až k městu Greter přerušili.

Spisowatel napetom obrací pozornost čtenářů na wplyw masinářstwj, by cena šatstwa se zmenšila. Geho první příklad gest z manufaktur pamukových výrobků wjar. Za času, kdy Arthwright přední pamuku masinami zawěl, byla cena giřého druhu nitj (které neywjce k manufakturě kalisa se upotřebilo) 1 lib. = 38 šil., což nynj gen 3 — 4 šil. stoji. Kartauy tenkrát za 6 šil. yard se prodával, nynj setwy za 6 trognisly. Wšedek pracowánj pamuk tenkrát na 200,000 liber šterl. se obnášel, nynj na 36,000,000 lib. šterl. Do oněch w Anglii ztwarowánj pamukových výrobků aš 400,000,000 yardů (loket) pro wnitřj obchod se spotřebuge, kdež u lidnatosti 25,000,000 16 yardů na každé individuum přigde; před 30ti lety gesté ani gebna yard na gebnu osobu nepřicházela. Zkrátka, ačkoli pamukové výrobky wždy lacinější byly než hedbáwné, které před časj zlatem se zwážili, předece za času Arthwrightových wjdů tak byly drahé, že gen zámožnější gich si zaplowali.

Arthwrightů nátez, přstly šadkami nahraditi, dal swětostřemu obchodu nové zřízení. Masiny, nimj muž, žena aneb i dítě 200 nitj msto někdegšj gebné wprobiti mže, způsobily takowau práci výrobků, která přewyšowala onu amerišanskau, kde lidstvá práce nic nestála. Obchod s indičními výrobky na wždy znižel. Ano i přichut modnj giž wíce se neomlawá zbožj kupowati, které lacinější gest. My ge děláme laciněgi a lépe. Obchod pamučnj, gak nynj swěte, gest weliká wítězostlawnost lidstvé w nalezawosti. My přinášime štrowau látku z druhé polowice swěta, a masinami masinami gi uprawugeme u výrobky, gež glme od nich někdy jami kupowali, a kdy tyto towary obtžene přewoznjmi autratami 14,000 mil a cel, gež stát rozličným způsobem na ně uložil, na gich wlastnj trhy přiwážime, tu ge tomutěž národu laciněgi prodáváme, než ge on sám ztwarowati mže, pročj i dychtivé towary taketo zaplowgi.

Přčina k rozmnžení zaneprázňení, která nám laci masinami zrobených pamukových zbožj pošluugi, nesmj gen co paubě zameněnj práce w Indii s práci w Anglii powážowána býti. Gest to přčina k rozmnženému zaneprázňení, která tmtěž způsobem působj, gak masinářstwj w knětiřtářstwm lisu. We skutečnosti Indian wíce giž nám neposílá své kalifoe a barwená zbožj; my sami si ge děláme; však on nám zasílá čtyřdecinásobně wětší množstwj pamuku, než nám před zřízením masin posílal. Roku 1781 přiwězi glme do Anglii 5,000,000 liber šterl. pamuku, léta 1828 aš 210,000,000 lib. — což giž postřuge k wyrobenj 1260 millionů yardů pamukového zbožj, což aš kus dwau yardů pro každého člověka na swěte dáwá. Pracowuj na břechách řeky Ganges giž pro nás netlá kalifoe na swém ráfowém slawu we stjnu mangowého stromu, však 40tisráte wíce pamuku pro nás těji, než před tím, a 40tisráte wíce indiku připrawuge pro nás, abychom zbožj barwiti mohli. Býwaj pamuku také postřowánj vo dorčené práci wzbudil, tak že i obywatele Hindostanští s perzjmi europejskými nálezj, ono

massinárstwj i pakowánj pamuku přigali. Všup De-ber wyprawunge, že často z toho swau radoš mel, widěti w Bombayi ohromné pamukowé baljky na hrázech ležej, a důwtipně wymyšlené swrubby, nimž náramné množstwj pamuku w žoly se zlisuje. Jinowé naproti tomu prodávajj nám swůg pamuk s mnohem menšj wyhobau, geštož gen na typro pakujj, tak že třikráte wjce prostory požadujj, než indickj pamuk, a přewezeny 12krát wjce obnášj, nežj stá- le, šonby žoly strognjckj se smačkaly.

Gmů dosti podivný přjklad důležitěho a i násse- mu předmětu přináležejicjho towaru, gehož wšseobecne uwedenj zcela gen od massinárstwj zawisj, gest z dě- gepisu punčochárstwj wzat.

Před wynalezenim prwnjch punčošnjckj massin neby punčochárstwj stáwka lěta 1589 Wilsimem Lea cjrkwonjm knězem, gen boháci odjwali se punčochami, a přewyžj z boháčů zcela bez punčoch chodili. To- to wšak kregelj sešl, aneb powjgany saukennymi holcma se obwázala. Wilsim Lea dělal pár punčoch na své ma- šině we přjtomněstj frále Jakuba I., předsjdek wšak gestě tak náramný byl, že geho nález nřádněho pro- spěchu neucinił. On šel do žránska, a ani zde sep- šjho nebočkal se štěstj a umřel konečně zármutkem. Boháci tehdešjckj časů mohli i tenkrát newššimati si nálezu, neb oni gen nosili punčochy kregčowstě; ch- dji, kterj punčochy hotowili pro pány, nemohli ge no- sti pro drabotu. Než medle mnoholi nynj z těch mř- ňonů Angličanů se nalezne, gežby punčochy neměli? Gato přjklad nauze na takém člowěku spatrujete, šonž něgaleho zebraťa na ulici bez punčoch widjre? Wy ta- těhoto člowěka máte za chudáka na nejnižšjm stupni nauze a bjdu. Před 2000 lety mezi tisícj lidů ani jeden nreblácel punčochy; před 1 štoletjm nosil šetwý jeden mezi šti šty, a nynj nenj jeden mezi tisícj bez nich. Šdo způsobil tuto welikau změnu we stáwu an- glickěho národu, aneb we stáwu wšech zebčaněnych národů? Wilsim Lea, kterj w Parjzi w zármutku a nauzi swůg žwot skončil! peněwadž lidé za geho času tuze neschopni byli ku přjjetj onoho dobra, kterěhož gich aučastny učiniti chřel.

Gestě na tom dosti nemage prawdu této sady powygašiti přjklady, kterj z towarů prwnjch potřeb- nostj gšau čerpány, dále se suajj spřisowatel, pamě- tšhodně učiny massinárstwj u towarowánj gineho zbožj žregně požazati, které ač malicherně w sobě přede- c wšak wšbec reššjřně gest, že geho nedostatek co we- lřka wada by se powážowala.

Nadřjžj se galešj zbožj, gehož ku ššatim potřebj, které pšpolu tak hežě a potřebně gest, že i newyžá- něššj dáma ge užíwá, a gest pšpolu tak lacině, že si ge i neyčubšj šelka obstarati může. Wlastnosti to- hoto towaru gšau tak dokonalé, gať ge umělost gen šoli wyrobiti může, a předece při tom nešmřněm množ- stwj, w němž se od lidu špotřebuge, tak lacině se pro- dává, že chudj w newššjckj gakošj tak též dobře si ge ššatiti může, galo boháč. Gest to zbožj wšbec užj- wané. Massinárstwj ša i tisícj lidu gšau zane- práženj, šotowice ge. Bez massinárstwj ale, pau- šau toliše ruční přácj, tak by se nadřjžiti muselo, že gen boháci si ge zaopatřiti by mohli, a pšpolu by tak hrubj pohled obdrželo, (gať to widěti lze na toměž zbožj šjmanů atd.), že by se boháčj za ně šyděli. Zbožj to gest špendljk.

Gehly negšau tak lacině, gako špendljk, powěwadž hmotu, z které se žhotowujj, dražšj gest, a gich tw- řenj ne zcela massinami diti se může. Wšak gať by

bez massin možná bylo tak hežě zbožj, gať tenčá gehla gest, za tak lewný penj prodáwati, žeby š za trog- njš se prodalo? Massinárstwj gako u špendljk gest prwnj přjprawan hmoty zaneprážněno. Gato by oce- lowj raubjček bez šlabiwa rozšugicjho napřed 10ti ra- nami za minutu a konečně 500 gen za obšogitelnan ce- nu ku žhotowánj gehel nastrogen býti mohl? We wšech přjprawách gehelnjho towarowánj práce nále- žj a massinárstwj se ššpořj. Která lidšta ruřa byla by we swém běhšani něžná a obratná dosti i wy- tworenj auřka neyaušlegšjho ššicj gehly, šrže které neyaušlegšj wšakno hebbáwně se protahuge? Gehel w tak náramném množstwj se žhotowuge, že i diti, které ty gehly žhotowené ušládá, tjm čas dlanhý mřlo uřrátiti se dá. Tato práce gest i přjklad neyge- duššjckj náležj, které gměnem mechanického nástroje gmenowati můžeme.

Přesud uwedené přjklady gen pokroky žepřj- wánj wyrobšj lidšty ruřy a manuřatur powyga- šiti; dálegi ale uřázati potřebj, že w auřoněch du- řa totěž newššale přičinowánj se nalezalo, práce si ššpořiti, a tjm že neyblahodatněššj nášleky do- cřleny byly.

(Pokračowánj.)

3 památek Erfurtšckj.

Město Erfurt, gehož wyššánj w čřsle 30 gšme podali, ačšoli podnes trochu ze swé něšdeššj sláwy sešle, honošj se nic méně gestě wždy rozličnými úřta- wy pro wědu a uměnj. Wmo akademii čili špoleč- nost i rozmnžowánj užitečnšch zřáměstj a něšteré gi- né školšty úřtawy nalezá se w něm seminarium pro duchowenštwu, úřstaw hřchoněmšckj, dwoge gymn- asium atd. Gědno z těchto umjšteno gest w bywatěm angustianštem klášterě, w němž gestě ať podnes či- zincim uřážuge se cele (konnata), w nřž Martin Luther od času swěho wššapenj do řádu až po- tud bydleł, posud od nowě založeně unwersity Wř- tenberšty, za přičiněnjm a prostřednictwjm prow- inciala Štaupice, na učitelškau školici filosofie do Wittenberku powolan nebol (1508). Luther měl podě wšle a žádešj otece swěho, Jana Luthera, hornjška a potěnně radnjho w městě Manšfeldu, kterj na wychowánj syna swěho w pobožnosti wš- řu pilnost wynalezl, učiti se naučau práwněckim, za šteranz přjčinau i 1497 w 14čim roce wětu swě- ho newšřjw do Dřwřnu (Magdeburku), potěm pak i. 1498 do Eřenachu na učenj poslán byl, řdež zpočátku co chudj žák obycěgem tehdeššjckj časů zj- wánjm přede dwěřmi dobrodinců žiwosti sobě hle- dati musł, až geg brzo na to geđna z přjbužnjckj matěre geho we swé opatrowánj přigala. Ždei pod zpráwu učeneho reřtora Trebonjga brzo w šatině a w gřnjckj školšckjch nauřách tak znamenitě se po- cřwiel, že gřž i. 1501 na unwersitu do Erfurtu ode- bral se mohl, řdej i. 1503 magistrum se štal, a předsššjenjm ššššš i ethiky Aristotelowj wřegně dů- řazy swé newšřednj šchopnosti a učěnosti wřdal. Čte- nj šitlj powybudřlo w něm žádešj, aby se nauřám bohošlownjm (theologickym) oddal, w šterěmžto geho předsšwjetj geg nenadřá šmřt mřlowaněho přjtele Měřisa, po šolu geho na cestě z Manšfeldu badřo hřwem aneb auřladnan wřáždan ušřrceněho, ge- ššě wjce potwřdřla. Předešj lěta 1505, proti wřli otece swěho, wššapil do řádu mřichů Augustianšckj

(Sele Martina Luthera w Erfurtě.)

w Erfurtě, a podrobil se všem zákonům tehole s takovou horlivostí, že i do těžké nemoci upadl, z níž ale pečej jednoho stáříského teholníka a otcov-
 stav lastavostí provinciala Stampice vytržen a k to-
 mu přiveden byl, že zotavenau sňau bohoslovijm
 naučau se oddal, nálež l. 1507 na kněžstwj wysvě-
 cen byl.

Mimo stavenj nědbegšijho augustiánského klášter-
 ra nřazugi se w Erfurtě gestě nělteré giné wřácné
 památky stáwitelstwj ze střednjho věku, mezi nimiž
 nepředněgšj hláwnj chrám, giž w č. 30 předsta-
 weny, a dvě twrže, t. wrch sw. Petra a hrad
 sw. Cyriaka. Býwaly benediktinský klášter l. 1813
 na rumy rozřřten gest.